A hatalom által törvényekben diktált múltkép szerint az 1944–1989 közötti évtizedek megítélése mind egyoldalúbbá torzul. Szenvedő alanya ennek a **Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ)** , a háború előtt induló és 1949-ben feloszlatott baloldali kollégiumi mozgalom is.
A május 30-án kihirdetett
levéltári törvény szövege
(2012. évi LXI. 10. §)
és indoklása
szerint anyagának azért kell állami tulajdonba kerülni, mert úgymond az állampárt szatelit szervezete volt.

Mi ezzel szemben az igazság a NÉKOSZ-ról? Egy 1994-ben kiadott dokumentumkötetet ajánlunk mindenki figyelmébe, amelyből **Göncz Árpád bevezetőjét**
most
itt, honlapunkon is olvashatja
.

A levéltári törvény hazug érveléssel szemben fontos leszögezni, hogy 1948 előtt nem létezett állampárt, majd az MDP megalakulását követően, 1949-ben a Rajk-perhez kötődő koncepciós vádaktól befeketítve számolták fel Rákosiék a NÉKOSZ-t, a nekik egyáltalán nem tetsző, mert autonóm mozgalmat. Ez a mostani törvényhozók nagy többségét nem érdekli. Csak remélni tudjuk, hogy a NÉKOSZ minősítése nem egy a hivatalosság által támogatott súlyos történelemhamisítási hullám előszele.

A NÉKOSZ-ról azonban szerencsére van mit olvasni. **1994-ben** jelent meg **Svéd László** szerkesztésében és a Politikatörténeti Alapítvány kiadásában a „
Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai

” című több mint 600 oldalas válogatás Svéd László szerkesztésében. Aki tájékozódni akar, kérjük keresse ezt a kötetet a könyvtárakban. „Harag és elfogultság nélkül” készült hozzá a bevezető Göncz Árpád tollából. A történelmi igazság kedvéért elevenítjük fel most a kötetet és tesszük ismét közzé
Göncz Árpád írását "Gondolatok a NÉKOSZ-ról"
címmel.

GONDOLATOK A NÉKOSZ-RÓL

1939-ben, mikor megalakult a Parasztfőiskolások Közössége, majd azt követőleg rövidesen létrejött a Bolyai-, majd a Györffy-kollégium, az ország a nagybirtokrendszer szorításában élt, s egy retrográd politikai-hatalmi berendezkedés jóvoltából nemcsak Európa fejlettebb országaitól, hanem saját lehetőségeitől is elmaradt iskolázás terén: a lakosságnak több mint egyharmadát kitevő, 5 holdnál kisebb földterületen gazdálkodó parasztok gyermekeinek arányszáma a főiskolákon 1,5%-ot, középiskolában 1,3%-ot, az ország lakosságának majd a negyedét kitevő kétkezi munkások gyermekeinek vonatkozó hányada pedig 3,9, illetve 3,8%-ot tett ki. A gazdasági világválság végére a továbbtanuló munkásfiatalok hányada eléri a 6,9%-ot, de az agrárproletároké változatlanul nem haladja meg az 1,5%-ot. Világos, hogy a kor társadalmi vezető rétege, amely keményen nemet mond a kor legégetőbb követeléseként jelentkező földreformra, előjognak tekinti a tudást, s a tudás forrásaihoz csak azokat engedi, akik anyagi helyzete eleve lehetővé teszi a művelődést: a többieket – a kiemelkedően tehetséges és szívós, vagy egy-egy, a szegények előtt is nyitva álló szellemi műhely, iskola: Sárospatak, Pápa, vagy egy-egy nagy tanár-egyéniség vonzáskörébe került munkás- és parasztfiatal kivételével – automatikusan, már az iskolarendszer révén, kizárja a művelődés, s egyben a társadalmi emelkedés lehetőségéből.

A Parasztfőiskolások Közössége, a Bolyai-, majd a Györffy-kollégium a földreformot – és azzal együtt a kulturális előjogok felszámolását – követelő, több forrásból eredeztethető, de követelései jellegét tekintve paraszt-radikális és jobbára baloldali ihletésű mozgalmak terméke. Mint ilyen, jelzésértékű: a társadalmi szeizmográf egyik első, rengést ígérő kimozdulása. A félszáznyi – kezdetben ideológiailag korántsem egységes – kollégista maga teremti meg a létfeltételéért folytatott harc körülményei közt kollégiumi életének kereteit. Ebben az összetartozás tudata, az összefogás parancsa vezeti őket. Többféle hazai hagyományból merítenek, főleg a protestáns kollégiumok, a népi és a munkásmozgalom tapasztalataiból. Demokratikus közösségi önkormányzatukat a helyzetük diktálta szolidaritásra alapozzák. Nem csoda, ha a kollégium szövetségeseket keres, s hamarosan kapcsolatot épít ki a nép írókkal, a munkásmozgalommal. S a háború idején bekapcsolódik a nácizmus elleni küzdelembe, a német megszállás után az aktív ellenállásba.

1945-ben a kollégium tagjaiból kerülnek ki a teljhatalmú földosztó biztosok, akik – szinte azt mondanám –, erre a szerepre készültek, hiszen a földbirtokreform kérdése akkor már évek óta szerepelt stúdiumaik középpontjában.

1945-ben megnyílt a nép előtt az iskola, de nem jött létre magától a tanulás tényleges lehetősége – főleg az iskolaközpontoktól távol élő paraszt- és munkásfiatalok számára. 1946-ban számos – részben spontán – kezdeményezés összefogásával alakult meg a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége. 1946 őszén 50, 1947 szeptemberében már 130 – általános iskolás, középiskolás és főiskolás – kollégium, közel 10 000 diák kezdi meg a tanévet.

*

Ha a kollégiumi mozgalom politikai helyét kéne meghatároznom, azt mondanám: ők a magyar politikai színkép plebejus balszélét alkották. A kollégiumok – a helyi adottságok, a szerény feltételek természetes késztetésére – azt a modellt követték és fejlesztették tovább, amelyet először a Györffy-kollégium kísérletezett ki. E modell lényege: az értelmiségi hivatást tanuló fiatal munkás és paraszt nemzedék akkor valósíthatja meg életcélját, ha hű marad ahhoz a társadalmi közösséghez, ahonnét jött, s önmaga nevelését demokratikus kisközösségekben szervezi meg. Így válik életelemévé az a közösségi demokrácia, amely szervesen illeszkedik a kollégisták nagy többségének alapelveire épülő – hitük és terveik szerint szocialista – társadalom közösségébe.

Én ebben az időben a Független Ifjúság – a Kisgazdapárt ifjúsági szervezete – egyik vezetője voltam: politikai ellenfele a magát kommunistának hívő NÉKOSZ-nak, amelynek nem egy vezetőjéhez – az ellenállás idejéből származó bajtársi kapcsolatok jogán – jóbarátság fűzött. A NÉKOSZ lehetetlenítette el – politikailag – a mi népi kollégiumi mozgalmunkat, a MAKE-t, a Magyar Kollégiumi Egyesületet. Így hát szemben álltam a NÉKOSZ-szal, de osztottam az alapeszméjét – a paraszt- és munkásfiatalok művelődését, kulturális egyenjogúságát biztosító háromszintű kollégiumhálózat létrehozatalát. Bámultam lelkesedésüket, hitüket (ami sokmindenben eltért az enyémtől), fegyelmüket, önmagukkal, s másokkal szemben táplált – olykor indokolatlan és túlzott – szigorukat. Talán hamarabb ismertem fel, mint ők, hogy a Rákosi vezette párt „kommunizmusának” sokkal több köze van a rendiséghez (az ő ősellenségükhöz), mint ahhoz a közösségi demokráciához, amit a kollégiumokon belül, sokhelyt igen sikeresen, bevezettek. 1948-ban be is következett, aminek törvényszerűen be kellett következnie: Rákosiék maguk végezték ki a kollégiumi mozgalmat – nem egy kollégista aktív közreműködésével. A kollégiumi mozgalmat összekapcsolták a Rajk-perrel, a honi földben és honi kultúrában gyökerező, s reális magyar társadalmi célt szolgáló radikálisan plebejus, fiatalosan – olykor erőszakosan – egyenes mozgalmat meg „národnyiknak” minősítették, s

ezzel a szovjetízű jelzővel egyszerre rágalmazták meg, de nyilvánították is sokak – magyar szocialisták – szemében hitelesnek.

Ha ma – kívülálló ellenfél-jóbarátként – nekem kell minősítenem a NÉKOSZ-t, feltétlenül modellértékű pedagógiai mozgalomnak minősítem. Azt hiszem, ennyi idő távolából nem szabad a sematikus ítélkezés hibájába esnünk: semmiképpen nem azonosíthatjuk a NÉKOSZ egészét a sztálini kommunizmus egészével: még ha a sztálini gyakorlatot nem ismerő kollégisták közül is sokan vallották magukénak a kor kommunista katekizmusát. A különbséget ékesen bizonyítja a NÉKOSZ két meghatározó jelentőségű vezetőjének – Kardos Lászlónak és Gyenes Antalnak – az élete. Gyenes Antal Nagy Imre begyűjtési miniszteréként egyszakaszos rendeletben törölte el a fekete emlékű begyűjtést, Kardos Lászlót pedig ugyanaz a bíróság ítélte ötvennyolcban életfogytiglani szabadságvesztésre, amely engem – jórészt ugyanazért.

Ami a NÉKOSZ nevelési – önnevelési – elveit, pedagógiáját illeti, ideológiai töltetüktől eltekintve teljesen korszerűek: az autonóm emberi személyiség kiformálását célozták szigorúan közösségi keretben és a közösség szolgálatára. Azzal a bevallott, céllal, hogy azokat segítik hozzá a magyar és az egyetemes művelődés kincseihez, akik ahhoz egyébként, egymagukban, nem tudnának hozzájutni. Ezzel a nemzet tehetséggazdálkodását szolgálták.

Valljuk be: ma javarészt ismét eldugultak azok a hajszálcsövek, amelyek a legszegényebbekhez a művelődés forrásvizét eljuttatnák. Ma nem divat statisztikát készíteni a diákok társadalmi hovatartozásáról. De félek: ismét meredeken csökken a felsőoktatásban részt vevő szegények (és itt nem csupán szegényparasztokról beszélek, hiszen ez a kategória, a szó akkori értelmében, a múlté) hányada, s ami ennél többet mond, esélyegyenlősége. Amiről jószerint szó sem esik. Pedig a tehetséggazdálkodás – az a követelmény, hogy az ország egészének tehetségkészletével sáfárkodjunk – hazánk huszonegyedik századi versenyképességének kulcsa. Ha állami kezdeményezésből nem megy (ha egy profitorientált kapitalista gazdaság, amely az átmenet válságával küzd, még ha nem olyan szegény is, mint a mienk, s még ha odabiggyeszti is piacgazdaság volta jelzőjeként a neve elé a „szociális” jelzőt, ami ma csak a célt jelzi és nem a valóságot, aligha képes rá), teremtsük meg társadalmi kezdeményezésként. Tartsa el a falu – s hiszem, hogy erre képes, még ha szegény is – a maga által létrehozott kollégiumokban a maga visszavárt fiait. Akik a kenyérért, a kultúráért, közösségért hűséggel fizetnek.

Úgy érzem, a kor ma semmi mozgalmat, plebejus mozgalmat sem kényszeríthet rá semmi ideológiára: bárki lehet ma keresztény vagy szocialista, kereszténységszocialista, vagy akár liberális attól, hogy egy közösségben él a hasonszőrűekkel, szolgálni kívánja a maga fajtáját és arra készül, hogy megállja a helyét a versenytársadalom kegyetlen körülményei közt. Ahol a

pluralitás, a más és a másság ismerete, megértése nélkülözhetetlen.

A népi kollégiumi mozgalom – nyugodtan ki merem mondani – az újkori magyar kultúra történetében a legnagyobb tehetségrobbanás volt. Függetlenül attól, hogy tagjai közül ki mire vitte, kit hova sodort a politika. Azt tudom: ötvenhatban többségét a forradalom oldalára. Talán nem véletlenül: a NÉKOSZ-nak csak három évet adott is a történelem, ha agyonnyomta is a sztálini idők szelleme, sokakba oltotta be a népe, hazája tudatos szolgálatának eszméjét.

S egy új népi kollégiumi mozgalom erre a hagyományra – tán Marx nélkül, de nem árt, ha Marx ismeretében is – nyugodtan támaszkodhat.

Göncz Árpád